

ศิลปากร

นิตยสารรายสองเดือน ปีที่ ๕๖ ฉบับที่ ๒ มี.ค. - เม.ย. ๒๕๕๖
SILPAKORN JOURNAL Vol. 56 No. 2 March - April 2013

เจ้าฟ้านักพัฒนา

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนี พันปีหลวง
ในทรงสนะของหมอสมิธ

นครวัด : สิ่งมหัศจรรย์ของโลก
ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

สารบัญ

CONTENTS

๔ เจ้าฟ้านักพัฒนา พระผู้ตามรอยเบื้องพระยุคลบาท สมเด็จพระบรมชนกนาถ

- เสาวนีย์ บุตรช่วง

Princess of Development : The Princess Who Follows His Majesty the King's Footsteps

- Saowani Butchuan

๑๖ ลายพุ่ม ลายโคม

- นิยม กลิ่นบุบผา

Lai Phum and Lai Khom

- Niyom Klinbubpha

๒๘ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในทรรศนะของหมอสมิธ

- ศุกลรัตน์ ธาราคักดิ์

Her Majesty Queen Sri Bajarindra, the Queen Mother in Dr. Malcolm Smith's Perspective

- Sukolrat Tharasak

๓๖ จิตรกรรมฝาผนังหอไตรวัดบางแคใหญ่

- เด่นดาว ศิลปานนท์

Mural Paintings at Wat Bang Kae Yai's Hall of Buddhist Scriptures

- Dendao Silpanont

๔๘ เรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดกระบี่ที่ แหล่งโบราณคดีควนหวายแดง

- ภาณุวัฒน์ เอื้อสามาลย์

- ธวัชชัย ชันไพศาลศิลป์

- จักรพันธ์ เฟื่องประไพ

Prehistoric Archaeological Site at Khuan Wai Daeng, Krabi Province

- Phanuwat Ueasaman

- Thawatchai Chanpaisalsilp

- Chakkraphan Phengraphai

๖๒ ภาพเขียนสี : สถานภาพการศึกษาที่ผ่านมา และองค์ความรู้

- ชินณวุฒิ วิลยาลัย

Rock Paintings : Past and Current Status of Research and Body of Knowledge

- Chinawut Winyalai

๗๒ ๑๐๐ ปี แห่งการสถาปนา “โรงเรียนเพาะช่าง”

- ภูชัย กวมทรัพย์

100 Years of Poh Chang School of Arts and Crafts

- Poochai Kuamsub

๘๔ เกร็ดความรู้จากประวัติศาสตร์ : นครวัด - สิ่งมหัศจรรย์ของโลกในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

- อาทิพร ผาจันดา

An Anecdote from History : Angkor Wat : The World's Miracle in Wat Phra Si Rattana Satsadaram

- Athiporn Pachanda

๙๔ ภาพเก่า - เล่าอดีต : พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ : เจ้านายนักบันทึก

- บุศยารัตน์ คู่เทียม

Old Photo Mirrors the Past : Prince Phra Sommot Amornbhand: Prince of Recording

- Buthsarat Kootiem

๑๐๔ ศิลปิน - ศิลปากร : บนเส้นทางงานศิลปะ สมศักดิ์ เชาวนธาดาพงศ์

- จุฑาทิพย์ โคตรประทุม

๑๑๖ ถามมา - ตอบไป : ลูกผู้ชายอกสามศอกขี่ม้าสามศอก

- ดารวัฒน์ ชูทรัพย์

๑๒๐ ของชิ้นเอกในกรมศิลปากร : ตู้พระธรรมลายกนก

- พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

Masterpiece in the Fine Arts Department : The Scripture Cabinet Decorated with Floral Figures of Ears of Rice, Wat Serng Wai Craftsmanship

- Pimpnan Paibulwangchroen

Masterpiece in the Fine Arts Department : The Scripture Cabinet Decorated with Floral Figures of Ears of Rice, Wat Serng Wai Craftsmanship

The Buddhist scripture cabinet, decorated with floral figures of paddy ears and lion-shaped legs, was finely executed by a craft master of Wat Serng Wai in the Ayutthaya Period (17th – 18th century AD). The cabinet was once kept at Wat Sa Ket, Thonburi Province, and was later brought to the National Library on September 25, 1922 during the reign of King Rama VII. The cabinet was fashioned in Thai traditional style, with wide base, tapering body, slightly curved edges looking like a junk, representing a diagnostic Ayutthaya architectural style.

The masterly attribute of this cabinet is its decorative designs in the form of elegant figures of paddy ears; it is the only cabinet of the same sort that was meticulously decorated with a series of floral motifs as the main decorative figures. Interspersed with the elaborate figures of paddy ears are vivid figures of a variety of animals in motion. The decorative figures of animals look lively as though they are real animals. There are also figures of mythical animals decorated on the cabinet. This finely decorated cabinet has been highly valued and served as a source and teacher of fine arts for generations of people.

Translated by Thanik Lertcharnrit

ตู้พระธรรมลายกนกกรวงข้าว ฝีมือนครวัดเชิงหวาย

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ*

ตู้พระธรรมลายกนกกรวงข้าว

เลขทะเบียน อย.๓/ (เลขที่เดิม ๑๑๓)

ลักษณะ เป็นตู้ฐานสิงห์

ศิลปะ สมัยอยุธยา ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

ขนาด กว้าง ๑๐๖.๕ เซนติเมตร (บน)

๑๒๖.๕ เซนติเมตร (ล่าง)

สูง ๑๘๘.๕ เซนติเมตร

ลึก ๘๑ เซนติเมตร (บน)

๑๐๑ เซนติเมตร (ล่าง)

ประวัติ เดิมอยู่วัดเกต จังหวัดธนบุรี หอพระสมุดฯ ได้มาเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน

พุทธศักราช ๒๔๖๕

จัดแสดงที่ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก อาคารใหม่ ชั้น ๔ สำนักหอสมุดแห่งชาติ

ตู้พระธรรมลายกนกทรงข้าวหลามนี้ เป็นตู้ไทยแบบโบราณที่มีลักษณะฐานกว้าง ส่วนบนสอบเล็ก เพื่อถ่ายน้ำหนักการบรรจุสิ่งของชั้นบนให้น้อยกว่าส่วนฐาน โครงสร้างของขอบตู้ทั้งขอบบนและขอบล่างตักทองช่างอ่อนโค้งเล็กน้อย มีลักษณะเป็นฐานเรือสำเภา อันเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์เด่นชัดของสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังกล่าวกันว่า ตู้ไทยโบราณหลังนี้ เป็นฝีมือบรมครูวัดเชิงหวาย อันเนื่องมาจากแบบฉบับลายกนกทรงข้าวที่นำชอกนกเปลวมาตกแต่งเป็นรวงข้าวให้ดูสวยงามวิจิตรตระการตาเป็นอย่างยิ่ง ตู้หลังนี้จึงมีความสำคัญและยังคงความเป็นครูให้เหล่านักเรียนช่างมาศึกษาคัดลอกลายจาก รุ่นสู่ รุ่น อย่างไม่ขาดสายมาจนถึงทุกวันนี้

ประวัติความเป็นมาของตู้พระธรรม

หอสมุดแห่งชาติมีตู้พระธรรมในความดูแลเป็นจำนวนมากกว่า ๓๐๐ หลัง มีทั้งที่สภาพแข็งแรง

สมบูรณ์ และชำรุดเสียหายหลายหลัง ตู้พระธรรมเหล่านี้เคยใช้เป็นที่เก็บหนังสือตัวเขียนประเภทหนังสือสมุดไทย สมุดฝรั่ง และกระดาษฝรั่ง รวมทั้งหนังสือตัวจารหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า คัมภีร์ใบลาน ตั้งแต่เมื่อเริ่มขยายกิจการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะมีปริมาณหนังสือพระราชทานมากขึ้น จึงโปรดให้แยกหอพระสมุดฯ ออกเป็น ๒ หอ คือ หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพระสมุดวชิราวุธ

หอพระสมุดวชิรญาณ พระราชทานพระที่นั่งคิวโมกชพิมาน ในพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้า ให้เป็นที่เก็บหนังสือตัวเขียน หนังสือตัวจาร และศิลาจารึก นอกจากนั้นยังโปรดให้เสาะหาตู้ลายรดน้ำหรือตู้ลายทองมาเป็นที่ใส่เอกสารโบราณกับรวบรวมศิลาจารึกต่าง ๆ ที่พบตามวัดในภูมิภาคต่าง ๆ มาไว้ ณ หอพระสมุดวชิรญาณด้วย ซึ่งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครต่อมาได้พัฒนาการเป็นหอสมุดแห่งชาติ สังกัดกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงวัฒนธรรม ตามลำดับ

ต่อมาพุทธศักราช ๒๕๐๖ รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณและสถานที่ให้ก่อสร้างหอสมุดแห่งชาติ ณ ท่าวาสุกรี จนแล้วเสร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๙ จึงย้ายหนังสือทั้งหมดมาไว้ที่อาคารใหม่ ยกเว้นศิลาจารึก ตู้ลายทองและหีบหนังสือต่าง ๆ นำไปจัดเก็บไว้ ณ อาคารหอพระสมุดวชิราวุธเดิมที่ถนนหน้าพระธาตุ จนกระทั่งพุทธศักราช ๒๕๑๘ รัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณให้ก่อสร้างหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ถนนสามเสน เพื่อเป็นที่จัดแสดงและเก็บรวบรวมศิลาจารึก ตู้และหีบหนังสือลายทอง และหีบหนังสือเทศน์ จนกระทั่งพุทธศักราช ๒๕๕๐ รัฐบาลอนุมัติงบประมาณให้ก่อสร้างอาคารหลังใหม่ในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี จึงทูลเกล้าฯ ถวายอาคารหอพระสมุดวชิรญาณและอาคาร ๓ ลง เพื่อสร้างอาคารหลังใหม่ สูง ๕ ชั้น ให้มีพื้นที่มากพอ

รองรับการขยายภารกิจของหอสมุดแห่งชาติ ในอนาคตได้ โดยขนย้ายตู้ลายทองส่วนใหญ่ ไปจัดแสดงไว้ที่ชั้น ๕ อาคารหอสมุดแห่งชาติหลังเก่า และคัดเลือกตัวอย่างตู้ที่มีลักษณะเฉพาะน่าสนใจ เช่น ตู้ลายกนกทรงข้าว และตู้แฝดสี่ เป็นต้น มาจัดแสดงไว้ ณ ชั้น ๔ อาคารหอสมุดแห่งชาติหลังใหม่ ซึ่งเป็น ที่ทำการของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกในปัจจุบัน นอกจากนั้นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๗ ยังมีการนำตู้ และหีบพระธรรมบางส่วนประมาณ ๓๒ รายการ ไปจัดแสดง ณ หอสมุดแห่งชาติเขตลาดกระบัง เฉลิมพระเกียรติ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่นักศึกษา วิชาช่างในเขตพื้นที่ใกล้เคียงด้วย

ความเป็นของชิ้นเอก

ตู้หลังนี้เป็นตู้ที่มีกระบวนการงดงามอ่อนช้อย เป็นพิเศษสุดเพียงหลังเดียว ซึ่งแบ่งพื้นที่ด้านกว้างของตู้ ให้สามารถเขียนลายกนกทรงข้าวได้ ๒ ต้น โดยใช้ กนกเปลวเป็นองค์ประกอบในการสร้างสรรค์ลวดลาย ให้ลำต้นของชอกนกทรงข้าวตั้งตรง มีกิ่งก้านแผ่สาขา แตกช่อออกทรงเต็มเนื้อที่ทั้งขวาและซ้ายของลำต้น คู่มือชีวิตชีวา เพราะเถากนกที่แตกย่อยออกไปนั้นแต่ละ เถาจะเอนกิ่ง โอนเถา แผ่ขยายออกจากเถากนกที่ตั้ง ตรงเป็นแกนกลาง ออกชอกนกทรงข้าวเป็นรูปต่าง ๆ กัน เช่น ชอกนกเปลวหางโต ชอกเปลวมยุรา ชอกหางโต และชอกนกแบบหางหงส์ เป็นต้น ชอกนกทุกช่อสะบัด ปลายคู่อ่อนพลิ้ว เป็นการผสมผสานความแข็งแกร่ง งามสง่าของลำต้นให้กลมกลืนกับความอ่อนช้อยของ ชอกนกทรงข้าวคู่มือที่พลิ้วไหวราวต้องลม โดย ช่างเขียนมีลีลาในการออกชอกนกออย่างอิสระเสรี โดยไม่มีกฎเกณฑ์บังคับให้มีความเสมอภาคทั้งซ้ายขวา ดังนั้นภาพนกนานาชนิด และกระรอกที่เคล้าอยู่ใน เถากนก จึงมีกิริยาอาการเป็นไปแบบธรรมชาติ โดยเฉพาะกระรอกซึ่งเป็นสัตว์ที่มีอาการเคลื่อนไหว กระโดดโลดเต้นชุกชอนอยู่ตลอดเวลา ช่างได้เขียน

แสดงอาการน่ารักน่าเอ็นดู บ้างก็วิ่งไล่กัดหางกัน บ้างก็ กระโดดโลดเต้นตามกัน บ้างก็เล่นโผนเกาะเกี่ยว กิ่งกนก บ้างก็เหลิบบและชะแง้ดูเพื่อนที่อยู่ข้างหลัง ราวกับมีชีวิตจริง

กลางลำต้นของกนกรวงข้าว ด้านหน้าช่างได้เขียนภาพพระยาครุฑคาบแก้วไว้ในปาก ยืนผงาดกางปีกและใช้มือยุตเถากนกไว้อย่างสง่างาม

กนกรวงข้าวที่ใช้เขียนบริเวณด้านข้างขวา และซ้าย ซึ่งเป็นความลึกของตู้ ช่างเขียนภาพกนกรวงข้าว ๓ ต้นผอม ๆ ให้แตกช่อออกเถากนกที่เป็นรูปชอกนกล้วน ๆ เกล้าชอกนกที่ออกเถาหัวครุฑหน้ามนุษย์ และหน้าขบบนกนกรวงข้าวอย่างมีจังหวะ นอกจากนั้นบนต้นกนกรวงข้าวและระหว่างชอกนกเขียนภาพกระรอกเคล้าอยู่ ๑๑ ตัว มีลิง ๒ ตัว และนกนานาชนิดให้มีอาการเคลื่อนไหวแตกต่างกันไปอย่างมีชีวิตชีวา

ภาพนกนานาชนิด ช่างก็เขียนแสดงลีลาอาการต่าง ๆ กัน นกบางตัวคาบแมลงไว้ในปาก นกบางตัวคาบเถากนกผู้มีชีวิตชีวาและมีความสุข นกบางตัวกำลังแสดงอาการกางปีกออกฝั่งแตกอุ่น ๆ ยามเช้าด้วยแววตาสดใส

บริเวณโคนต้นของกนกรวงข้าว ช่างเขียนภาพสัตว์หิมพานต์ชนิดต่าง ๆ คือ ด้านหน้า เขียนภาพกิเลนจับ ๑ คู่ กิเลนนี้มีหัวเป็นสิงโตจีน มีเขา ตัวเป็นม้า มีเกล็ด มีตีนเป็นกีบ ด้านข้างขวา เขียนภาพราชสีห์ ๒ ตัว ยืนเผชิญหน้ากัน

ด้านข้างซ้าย เขียนภาพคชสีห์ ๒ ตัว แสดงอาการเล่นโผนเข้าหากัน ด้านหลัง ซีกซ้ายเขียนภาพนรสิงห์และนรสีห์ ๑ คู่ ซีกขวาเขียนภาพกนิษฐแสดงท่ารำ ตรีเวนเวหา และภาพกนิฐีแสดงท่ารำ ชื่อกนิษฐพื่อนไอ้

อาจกล่าวได้ว่า ช่างน่าจะเขียนกนกวงข้าว เพื่อแสดงจินตนาการแห่งป่าหิมพานต์ โดยมีแรงบันดาลใจจากต้นข้าวที่มีรวงและใบอ่อนโค้งพลิ้วไหวตามแรงลม ก่อให้เกิดสุนทรียแก่ช่างในการถ่ายทอดภาพแห่งจินตนาการด้วยฝีมือที่ได้ฝึกปรือมาอย่างเชี่ยวชาญ ทำให้ภาพกนกวงข้าวบนตู้หลังนี้มีชีวิตชีวมี่ลีลาน่าสนใจ ยิ่งใช้เวลาเพ่งพิศในรายละเอียดนานเท่าไรก็เห็นส่วนปลีกย่อยที่สะท้อนอารมณ์

สุนทรียของช่าง ทั้งแสดงความรื่นรมย์ อารมณ์ขัน และความเข้าใจในธรรมชาตินานาชนิดรอบตัวอย่างลึกซึ้ง จึงสามารถนำพันธุ์ไม้หลายชนิดทั้งเล็กและใหญ่ ดอกไม้ใบหญ้าต่าง ๆ มาผูกประติมากรรมเป็นศิลปะลายไทย มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันตามลักษณะของลายที่มาจากธรรมชาติ เช่น ลายกนกที่สืบเนื่องมาจากต้นข้าว ใบ และรวงข้าว ก็เรียกว่า กนกวงข้าว เป็นต้น

ปัจจุบันความเจริญด้านเทคโนโลยี ประกอบกับ ความเร่งรีบและความจำเป็นทางเศรษฐกิจ อันเป็น ภาวะแวดล้อมของสังคม ทำให้การผลิตงานศิลปะ ด้วยฝีมือละเอียดละไมด้วยหัวใจ เหมือนงานศิลปะ ในรูปแบบฝีมือบรมครูแต่โบราณไม่มีแล้ว นอกจากนั้น กาลเวลาก็ยังกลืนกินสรรพสิ่ง ทำให้ตู้พระธรรม

ลายกนกวงข้าวหลังนี้ชำรุดเสื่อมสภาพไปมาก แต่ลวดลายและความงดงามมีชีวิตชีวา ยังสามารถ สร้างความประทับใจให้แก่ผู้สนใจและรักงานศิลปะได้ อย่างไม่ขาดสาย ตู้หลังนี้จึงยังคงความเป็นครู ให้นักเรียนศิลปะมาลอกลายและศึกษาเรียนรู้ สืบต่อกันมาจนกระทั่งทุกวันนี้

บรรณานุกรม

- ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยะดา ทาสุคนธ์. **ตู้ไทยโบราณ**. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๑. ๕๐ หน้า.
- _____ . **ตู้ลายทอง ภาค ๑ (สมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี)**. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๓. ๓๑๐ หน้า.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานหอพระสมุด หอพระมณฑิยธรรม หอวิริญาณ หอพุทธศาสนสังคหะ และหอสมุดสำหรับพระนคร**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๒. ๑๐๖ หน้า.
- น. ณ ปากน้ำ. **พจนานุกรมศิลป์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๐. ๓๙๗/ หน้า. วิทยาลัยช่างศิลป์. **ลายรดน้ำกับพัฒนาการ**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘. ๔๒๔ หน้า.
- ศิลป์ พีระศรี. **เรื่องตู้ลายรดน้ำ**. กรมศิลปากรจัดพิมพ์ถวายพระภิกษุและสามเณรซึ่งเข้ามาชม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในเทศกาลเข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๓. ๓๒ หน้า.